

تحلیل و بررسی شبهات منکرین مهدویت^۱

مریم رضایی^۲

غلامحسین تاجری نسب^۳

چکیده: باور به منجی، با عنوان اصل مهدویت، مورد توجه همه ادیان الهی و غیر الهی است و از مسائل مورد بحث در علوم اسلامی از جمله مباحث عقیدتی، علوم قرآنی، احادیث، فقه سیاسی و علوم عمومی چون روانشناسی، جامعه‌شناسی، علوم سیاسی است که محققان بسیاری به بحث پیرامون آن پرداخته‌اند. این اصل با ایجاد امید باعث تحرك و پویایی و ایستادن مقابل ظلم است، لذا در طول تاریخ همواره از راه‌های مختلف به آن ضربه وارد شده تا موجب ناامیدی و سستی مردم گردند. یکی از این راه‌ها؛ انکار آن است و به این منظور شبهاتی نیز به این موضوع وارد کرده‌اند. این مقاله که با روش مطالعات کتابخانه‌ای و تحقیقات نظری انجام شده، پس از پرداختن به اصل مهدویت، به شرح برخی از شبهات عامدانه و غیرعامدانه منکران مهدویت پرداخته و بر اساس ضوابط عقلی و با خوانش شیعی آن‌ها را نقد و تحلیل کرده و به نتایجی دست می‌یابد تا موجب معرفت‌افزایی معارف شیعی گردد.

کلیدواژه‌ها: مهدویت، انکار مهدویت، شبهات مهدویت، تحلیل شبهات، موعودگرایی

۱. برگرفته از رساله دکترا با موضوع تحلیل انتقادی مخالفان و منکران مهدویت بر پایه قرآن و حدیث با

راهنمایی آقای دکتر غلامحسین تاجری نسب

۲. مریم رضایی عضو هیئت علمی و استادیار گروه معارف دانشگاه آزاد اسلامی تهران جنوب، دکترای علوم

قرآن و حدیث دانشکده اصول دین تهران

۳. استادیار گروه علوم قرآن و حدیث دانشکده اصول دین تهران

مقدمه

گسترش روزافزون دین اسلام در طول تاریخ، موجب شده تا برای نابودی آن اقداماتی انجام شود. از سویی اعتقاد به امام زمان f و حضور ایشان در جامعه، مانع از تسلیم شدن در مقابل ظلم و زور است و باور به حضور او را در میان مردم موجب شادابی و امید و تحرک و پویایی می‌گردد. لذا افرادی که خواهان غفلت و خواب‌آلودگی و عدم تحرک ملت‌ها هستند، مبارزه با اندیشه مهدویت را یکی از اصول پیش روی خود قرار داده‌اند و برای تضعیف آن روش‌های مختلفی را طراحی نموده‌اند تا به این وسیله آسان‌تر بتوانند به خواسته‌هایشان دست یابند؛ بنابراین آگاه‌سازی اذهان نسبت به این اقدامات به منظور جلوگیری از اثرگذاری و توان پاسخگویی به شبهات، به این مسئله اهمیت فراوان داده است. پس باید با تبیین بطلان مهدی ستیزان و پاسخ به مطالب آنان در زمینه تخریب و انکار مهدویت، تلاش‌های آنان را خنثی کرد. پاسخگویی به شبهات وارده و تحلیل آن‌ها به تقویت هویت مکتبی شیعی و تحکیم زیرساخت‌های اعتقادی جوانان مسلمان کمک می‌کند و فعالیت‌های مخالفان را خنثی می‌سازد. به همین دلیل؛ پژوهشگران بسیاری به این مسئله توجه کرده و مقالات و کتاب‌هایی در این زمینه نگاشته‌اند.

این مقاله از نوع تحقیقات نظری و از روش تحقیق توصیفی، تحلیلی، مقایسه‌ای و بر پایه ضوابط و قواعد عقلی - منطقی است؛ باهدف تبیین شبهه «انکار» مهدویت، با بررسی دلایل، مقایسه و پاسخ به آن‌ها، جدیت این مسئله را بیان می‌دارد و در تلاش است که با معرفت‌افزایی و از بین بردن ابهامات، مانع اثرگذاری بیشتر در اذهان و اندیشه‌های جوانان شود.

شیوه‌های مهدی ستیزی

افرادی که اصل مهدویت را به زیان خود می‌دانند، با استفاده از شیوه‌های گوناگون، تلاش کرده‌اند تا آن را از اذهان مردم بزدایند. این مقاله برخی از مهم‌ترین شبهات آنها را بیان می‌کند. اما اگر انکار نتیجه ندهد؛ با تحریف حقیقت آن را وارونه می‌کنند؛ و یا چهره زیبایی حضرت مهدی f را تخریب و مخدوش می‌کنند. اگر هیچ‌یک از این روش‌ها جواب

نداد، به روش جایگزین سازی می‌کوشند مسئله نجات بخشی را به دیگران ارتباط دهند و به جای موعود الهی، دیگران را در چهره منجی انسانیت معرفی کنند.

مهم‌ترین اقدامات برای مقابله با مهدی ستیزان

۱. معرفت‌افزایی و جهل زدایی: در این مسیر، علما و اندیشمندان باید از تمام توان و امکانات بهره‌گیرند و با تأسیس مراکز علمی و تربیت نیروهای متخصص و راه‌اندازی پایگاه‌های اینترنتی قوی و فعال و عرضه بهترین آثار قلمی به صورت مستمر، معرفت به امام عصر عجله و مسائل گوناگون مهدوی از قبیل ولادت، غیبت، انتظار و آثار وجودی امام غایب و شرایط قیام و حکومت امام عجله و... را تبیین کرده و شبهات و سؤالات را به درستی پاسخ دهند.

۲. آگاهی بخشی: برای خنثی کردن تلاش دشمن، لازم است فعالیت آن‌ها و اهدافشان با بیان عالمانه و به‌دوراز تعصب مذهبی و قومی برای مردم تبیین شود تا مراقب حرکات دشمن باشند و ندانسته به دام آن‌ها گرفتار نشوند.

۳. تقویت زیرساخت‌های اعتقادی: بیان شبهات و پاسخ به آن‌ها برای برخورد صحیح در هنگام مواجهه با شبهات..

معرفی شبهات انکار مهدویت و تحلیل آن‌ها

بیشتر دانشمندان و محققان مسلمان، به مهدویت اعتقاد دارند و تصریح کرده‌اند که احادیث مهدویت متواتر است، حتی تندروترین گروه‌های اسلامی مانند وهابیان، احادیث مهدویت را در مهم‌ترین منابع روایی خود نقل کرده و اعتراف نموده‌اند که در میان این احادیث، احادیث صریح و صحیح غیرقابل انکار وجود دارد، اما افرادی هم به انکار اصل مهدویت پرداخته و در این راستا شبهاتی را بیان نموده‌اند.

بررسی‌ها نشان می‌دهد که انکار مهدویت تا قبل از قرن سیزدهم هجری اندک بوده و سخنان ابن خلدون در قرن هشتم هجری، مهم‌ترین سخنی بود که در این زمینه بیان شده بود، اما در قرن سیزدهم هجری و پس از حرکت‌های اجتماعی در جوامع مسلمان، موجی از انکار مهدویت در بین علمای اهل سنت به حرکت درآمد و در کتاب‌هایشان به

انکار مهدویت پرداخته‌اند. آنان اغلب از نظر دانشمندان قبل از خود تبعیت کرده و عین همان نوشته‌های قبلی را تکرار کرده‌اند؛ برخی کتاب مستقلی در انکار اصل مهدویت نوشته‌اند و برخی به ابن خلدون استناد می‌کنند، حال آنکه سخنان ابن خلدون از سوی دانشمندان علوم اسلامی نقد شده است، برخی مخالفان مهدویت وهابیان هستند که مخالف تقریب مذاهب هستند و دنبگرد تبشیر عیناً مطالب یکدیگر را تکرار می‌کنند و از زمانی که بحث تقریب مذاهب جدیدی پیدا کرده، به نگارش کتاب‌هایی علیه شیعیان پرداخته و اصل مهدویت را نیز در آن انکار کرده‌اند.

گروهی از منکران مستشرقان اند که به تبعیت از افرادی چون ابن خلدون مهدویت را منکر شده‌اند؛ در صورتی که از شیوه‌های علمی تحقیق این است که به ارزیابی یک مسئله از دیدگاه پیروان آن نگریده و بعد از توصیف نظرات وفاداران به آن تفکر، اگر تناقض و نقصی دیده شود، گوشزد می‌گردد.

مهم‌ترین شبهات انکار مهدویت

شبهه اول: مهدویت برگرفته از ادیان پیشین است

این شبهه حقانیت و اصالت آموزه‌های اسلامی به خصوص مهدویت را برگرفته از ادیان پیشین و کتاب‌های آنان معرفی کرده و مهدویت را منکر شده است. برخی خاورشناسان و نویسندگان مسلمان که در مراکز دانشگاهی، نزد خاورشناسان، تحصیل کرده و یا در تحقیقاتشان به آثار ایشان مراجعه نموده و اقوال آنان را پذیرفته‌اند این سخن را مطرح کرده‌اند؛ از جمله:

الف- اهل سنت

۱. ابن حزم اندلسی ظاهری (۴۵۴ - ۳۸۴ق): دانشمندان بسیاری از شیعه و سنی بر سخن ابن حزم ردیه‌هایی نوشته‌اند. بنگرید: (غماری، ۱۳۴۷ق)، (حلی کاظم، بی تا)، (کشوان قزوینی، بی تا)

۲. محمد أحمد مصطفی أحمد (ابو زهره)، (۱۳۹۴ - ۱۳۱۶ق): وی در کتاب «القسم الأول حیاة و عصره، الفكر السياسي فی عهد الأمويين» مطالبی دارد که تأیید می‌کند احادیث

- حضرت مهدی علیه السلام را شیعه جعل کرده‌اند. بنگرید: به (ابوزید: ۱۰۱ و ۱۰۹) و (ابوزهره، بی تا)
۳. سعد محمد حسن (۱۴۰۸-۱۳۳۰ق) در کتاب «المهدی فی الإسلام» (سعد محمد حسن، ۱۹۵۳م: ص ۴۹-۴۷)
۴. محسن عبدالحمید (متولد ۱۳۵۶ق) در کتاب «حقیقه البایة و البهائیه» (عبدالحمید، ۱۹۸۵م: ص ۳۸)
۵. کامل مصطفی الشیبی (۲۰۰۶-۱۹۲۷م) در کتاب «الصلة بین التصوف و التشیع» (شیبی: ص ۲۸۸-۲۸۷)
۶. ناصر بن عبدالله القفاری (معاصر) در کتاب «پورتوگلات آیات قم» (القفاری، ۱۳۹۴ش، ۱۴۳۶ق: ص ۳۸ و ۳۹)
۷. ابراهیم سلیمان الجبهان (معاصر) در کتاب «تبدید الظلام و تنبیه النیام» (سلیمان، ۱۴۰۸ق)
۸. عبدالرحیم ملازاده در کتاب «ویرانگری‌ها و خیانت‌های مدعیان تشیع در اسلام و ریشه‌های مشترک یهودیت و تشیع» (ملازاده، بی تا: ص ۹۷)

ب- وطنی‌ها

- احمد کسروی (۱۳۲۴ش/۱۳۶۴ق) در کتابچه‌ای به نام «بهایب‌گری» (کسروی، ۱۳۲۲ش: ص ۳ و ۴ و ۶ و ۷ و ۸) و در کتاب «شیعی‌گری» (کسروی، بی تا: ص ۷ و ۸ و ۹)

ج- خاورشناسان

اغلب دائرةالمعارف نویسان، به‌ویژه آنان که مسئله مهدویت را از دیدگاه متون اصیل اسلامی نمی‌نگرند، موضوع مهدویت را، تحت تأثیر یهودیت و مسیحیت و حتی زرتشت و برگرفته از تعالیم آن ادیان می‌دانند. البته این موضوع فقط محدود به دائرةالمعارف نویسان نیست.

۱. کتاب با هزینه نهادهای وهابی در اواسط دهه ۱۹۷۰م منتشر شده. تحصیلات نویسنده آن مشخص نیست و تألیف دیگری هم ندارد. کتاب با هدف نفی و تفتیح شیعیان نوشته شده است و از سوی وهابیان حمایت شده و در سال‌های ۱۹۸۸ - ۱۹۷۶ م نه بار تجدید چاپ شد.

۱. جیمز دارمستتر (۱۸۹۴-۱۸۴۹م) (دارمستتر، ۱۳۱۷ش: ص ۵ و ۶ و ۲۱)
۲. فان فلوتن (۱۹۰۳-۱۸۶۶م) در کتاب «تاریخ شیعه و علل سقوط بنی‌امیه» (فان فلوتن، تاریخ شیعه و علل سقوط بنی‌امیه، ۱۳۲۵ش: ص ۱۳۳، ۱۳۵، ۱۴۲، ۱۴۳ و ۱۵۰)
۳. ژولیوس ولهاوزن (۱۹۱۸-۱۸۴۴م)^۲ در کتاب «الخوارج و الشیعة» (ولهاوزن، ۱۹۷۸م: ص ۱۶۸)
۴. ایگناز گلدزیهر (۱۹۲۱-۱۸۵۰م) در دو کتاب «مذاهب التفسیرالإسلامی» و «العقیده و الشریعة فی الإسلام»، (گلدزیهر، بی‌تا: ص ۹۳)
۵. دیوید ساموئل مارگولیو (۱۹۴۰-۱۸۵۸م) در مقاله‌ای که در سال ۱۹۱۵ درباره حضرت مهدی علیه السلام نوشته (صاحب زمانی، ص ۲۰۱)
۶. ایلیاپاولویچ پتروشفسکی (۱۹۷۷-۱۸۹۸م) در کتاب «اسلام در ایران» (پتروشفسکی، ۱۳۵۳ش: ص ۲۸۲-۲۸۴)
۷. دوگلاس س، کراو (معاصر) در مقاله «آخرالزمان در مذاهب اسلام و زرتشت» در دائرةالمعارف بریتانیکا

تحلیل انتقادی شبهه اول

۱. همه ادیان آسمانی در اصول معرفت و ارکان دین خود، هماهنگ هستند؛ چراکه پیامبران برگزیده یک خدای واحدند. شباهت در دین و اصول آن‌ها، نشان‌دهنده اصیل بودن و صداقت و اصالت آن پیامبر و دینش و از نقاط قوت یک اندیشه دینی است؛ و این برای یک اندیشه دینی ایراد به حساب نمی‌آید. مسلم این است که دین راستین خدا، در حقیقت، یک دین است که بر پایه‌ی فطرت تغییرناپذیر انسان، استوار گشته؛ و «اسلام» نام‌گرفته است. از این رو، پیامبران پیشین و پیروان ایشان، در منطق قرآن، همگی «مسلم» خوانده می‌شوند و خداوند متعال در قرآن کریم آن را تأیید می‌کند و می‌فرماید:

1. G. Van Fluaton

۲. ولهاوزن به سبب نگارش کتاب‌هایی درباره تاریخ صدر اسلام و پژوهش‌هایی درباره عاشورا که پیشتر این‌گونه پژوهش‌ها است، در حوزه‌های علمیه بیشتر از دانشگاه‌های ایران شناخته شده است.

*إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ... (آل عمران/۱۹)
 *إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمَ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ وَوَصَّى بِهَا إِبْرَاهِيمَ بَنِيهِ وَيَعْقُوبَ يَا بَنِيَّ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَى لَكُمُ الدِّينَ فَلَا تَمُونَنَّ إِلَّا وَآئْتُمْ مُسْلِمُونَ (بقره/۱۳۱ و ۱۳۲)

۲. خاورشناسان منکر مهدویت با طرح این شبهه مسئله مهدویت را در ضمن جریانات تاریخی و تحت تأثیر رخدادهای قرون نخستین اسلام بررسی کرده‌اند، اما دقت نکرده‌اند که مهدویت، یک تفکر و عقیده جهانی است و اختصاص به اسلام و شیعیان ندارد و بررسی موعود در ادیان گذشته این مدعا را تأیید می‌کند. البته مهدویتی که اسلام بیان کرده کامل‌تر از مهدویت در ادیان و اقوام گذشته است.

شبهه دوم: مهدویت یک فکر سیاسی و اجتماعی و از عقاید شیعیان است

یکی از شبهات منکران مهدویت، این است که مهدویت مطرود است، زیرا در عقاید قدمای اهل سنت وجود ندارد و از عقاید شیعیان است. گویی اینان فقط مسائلی را می‌پذیرند که از عقاید قدمای اهل سنت بوده باشد و با القاء این تفکر در اذهان باعث می‌شوند افرادی نسبت به این مسئله بی‌توجه شوند. افرادی که این شبهه را مطرح کرده‌اند عبارت‌اند از:

الف. اهل تسنن

۱. احمد امین (۱۳۷۳ - ۱۳۰۵ق) در کتاب «ضحی الاسلام» (امین، ۱۹۹۹م: ص ۲۴۱ و ۲۴۳ و ۲۴۴).

۲. شیخ عبدالله بن زید آل محمود (۱۴۱۷-۱۳۲۷ق) در کتاب «لامهدی ينتظر بعد الرسول محمد خیر البشر» (آل محمود، بی‌تا: ص ۳ و ۱۴)

۳. محسن عبدالحمید (متولد ۱۳۵۶ق) در کتاب «حقیقة البابیة و البهائیة» (محسن، ۱۹۸۵م: ص ۳۸)

۲. عبدالله الرشید (معاصر) در مقاله «المهدی المنتظر هذه الخرافة» (رشید عکاظ، ۱۴۳۷ق). این سخنان به فارسی ترجمه شده است (رشید، اسلام تکس، ۱۳۹۵ش: ۳ خرداد) و به راحتی در دسترس است و عنوان آن این است «فتوی سلفیه حنبلیه، المهدی المنتظر خرافه»

۴. محمد عبدالکریم عتوم نویسنده کتاب «النظرية السياسية المعاصرة للشيعة الامامية» (عتوم، ۱۴۰۹ق: ص ۸۶)

ب. وطنی‌ها

۱. ابوالفضل برقعی (۱۳۷۰-۱۲۸۷ش) در کتاب «بررسی علمی در احادیث مهدی» (برقعی، ۱۳۹۴ش: ص ۱۲۴ و ۳۱۰ و ۳۰۹)

۲. علی اصغر مصطفوی (۱۳۳۲ش/۱۳۷۲ق) در کتاب «سوشیانت یا سیر اندیشه ایرانیان درباره موعود آخرالزمان» (مصطفوی، ۱۳۸۱ش: ص ۱۹ و ۲۰)

۲. احمد الکاتب (متولد ۱۳۳۲ش/۱۳۷۲ق) در کتاب «تکامل فکر سیاسی شیعه از سوری تا ولایت فقیه» (الکاتب، ۱۳۹۴ش: ص ۱۸۶ و ۱۹۰)

ج. خاورشناسان

۱. جیمز دارمستتر (۱۸۹۴-۱۸۴۹م) در کتاب «مهدی از صدر اسلام تا قرن سیزدهم هجری»، (دارمستتر، ۱۳۱۷ش: ص ۱۰-۱۲)

۱. ایگناز گلدزیهر (۱۹۲۱-۱۸۵م) (گلدزیهر، بی تا: ص ۲۱۷ و ۲۱۸ و ۲۱۹ و ۳۸۰)

۲. دوایت دونالدسن (۱۹۷۶-۱۸۸۴م) در کتاب «عقیده الشیعة» (دونالدسن، ۱۴۱۰ق: ص ۲۳۰ تا ۲۳۲) (بنگرید: تاجری نسب، همان، ج ۲، ص ۱۰۱)

۳. فان فلوتن (۱۹۰۳-۱۸۶۶م) در کتاب «سیاده العربیه» (فلوتن، ۱۳۲۵ش: ص ۷۶ و ۷۹ و ۱۰۸ و ۱۲۲)

۴. ویلیام مونتهگمری وات (۲۰۰۶-۱۹۰۹م) (وات، ۱۳۷۰ش: ص ۳۸ و ۳۹)

تحلیل انتقادی شبهه دوم

اغلب افرادی که در طول تاریخ به نقد مهدویت پرداخته‌اند، از آن در جهت اهداف و مقاصد خود بهره جسته و این ذهنیت را به وجود آورده‌اند که این بحث بیش از آنکه يك واقعیت باشد، دسیسه‌ای در دست مخالفان سیاسی است. افرادی ادعا کرده‌اند که احادیث مهدویت از عقاید قدمای اهل سنت نیست. اینان با توجه به این ادعا، باید

مدارک و دلایل قوی و علمی قابل قبولی برای اثبات ادعایشان ارائه کنند، اما چنین کاری نکرده‌اند و فقط سخنان منکران پیش از خود را تکرار می‌کنند؛ و اگر حتی مراجعه سطحی به کتاب‌های اصیل قدمای اهل سنت و منابع دست‌اول می‌داشتند، چنین نمی‌گفتند. دقت در کتابهای حدیثی اهل سنت مانند: «الجامع فی الأحادیث»، «سنن ابن ماجه»، «سنن ترمذی»، «صحیح ابن حبان» و «مستدرک حاکم نیشابوری» نشان می‌دهد که در این کتب به صورت بسیار گسترده، به مسئله مهدویت و ظهور و خروج آن حضرت پرداخته شده است. در منابع تفسیری اهل سنت مانند: «القرآن العظیم مسنداً عن الرسول»، «القرآن العظیم»، «تفسیر کبیر»، «الجامع لأحكام القرآن»، «الدر المنثور» و «روح المعانی فی تفسیر القرآن العظیم» مطالب بسیار مفصلی در رابطه با مهدویت بیان شده است. بر این اساس، بسیاری از مفسران و محدثان اهل سنت به اصل مهدویت اعتقاد دارند و باور به ظهور منجی مختص شیعیان و برگرفته از عقاید شیعیان و افکار سیاسی و اجتماعی ایشان نیست، بلکه از عقاید قدمای اهل سنت و از عقاید همه مردم جهان است.

شبهه‌ی سوم- اعتقاد به مهدویت خرافه و اسطوره و افسانه است

در میان اهل قبله، افرادی وجود دارند که معتقدند اندیشه مهدویت اسطوره و افسانه و خیال‌بافی و اندیشه‌ای خرافی است و خرافات دیگری نیز به همراه می‌آورد که مخالف عقل است و شیعیان از آن به نفع خودشان استفاده می‌کنند. آنان به این وسیله منکر این اصل مهم اسلامی شده‌اند و با تأثیرگذاری در اذهان مردم می‌خواهند این عقیده را در جامعه اسلامی کم‌رنگ کنند تا در سایه آن بتوانند به اهدافشان نائل شوند. از جمله افرادی که به این تفکر پرداخته‌اند:

الف. اهل سنت

۱. محمد رشید رضا (۱۳۵۴-۱۲۸۴ق) در کتاب «تفسیر القرآن الحکیم، تفسیر المنار» (رشید

رضا، ۱۹۹۰م: ج ۱۰، ص ۳۴۲)

۲. محمد فرید وجدی (۱۳۷۳ - ۱۲۹۵ق) در دائرة المعارف قرن بیستم (وجدی، ج ۴۸۱،

ص ۱۰)

۳. احمد امین (۱۳۷۳-۱۳۰۵ق) در کتاب «تراثنا و موازین النقد» (السائح اللیبی، ۱۹۹۳م: ج ۱۰، ص ۱۸۶) و کتاب ضحی الإسلام (امین احمد، ۱۹۹۹م: ج ۳، ص ۲۴۳)
۴. محمد عبدالله عنان (۱۴۰۶-۱۳۱۶ق) در کتاب «مواقف حماسه فی تاریخ الاسلام» (عنان، ۱۴۱۷ق، ص ۳۵۹)
۴. عبدالله بن زید آل محمود (۱۴۱۷-۱۳۲۷ق) در مقاله «لا مهدی ینتظر بعد الرسول محمد خیر البشر» (آل محمود، بی تا: ص ۳۱ و ۵۸ و ۸۵) (بنگرید: تاجری نسب، ۱۳۸۷ش: ج ۱/ص ۶۶)
۵. حسن ابن علی سقاف (متولد ۱۳۸۰ق) در «صحیح شرح عقیده طحاویه» (سقاف، بی تا: ص ۷۱)
۶. ناصر بن عبدالله القفاری (معاصر) در کتاب «پروتوکل تخریب حرمین شریفین» (القفاری ۱۳۹۴ش ۱۴۳۶ق: ص ۳۸ و ۳۹) و کتاب «نقد و بررسی اصول و عقاید شیعه دوازده امامی» (القفاری، ۱۳۹۶ش/ شعبان ۱۴۳۸ق: ج ۲، ص ۲۶۵ و ۴۶۰) و مسئله تقریب بین اهل سنت و شیعه (القفاری ۱۳۸۷/۱۴۲۹ق: ص ۶۶۸)
۷. عبدالله الرشید (معاصر) در روزنامه سعودی عکاظ (همان)

ب. وطنی ها

۱. احمد کسروی (۱۳۲۴ش) در کتاب «شیعی گری» (کسروی، ۱۳۲۳ش: ص ۳۰)؛ (کسروی، ۱۳۶۴ش: ص ۳۱ و ۴۷ و ۷۱)
۲. ابوالفضل برقی (۱۳۷۰-۱۲۸۷ش) در کتاب «بررسی علمی احادیث مهدی» (برقی، ۱۳۹۴ش: ص ۵۳ و ۵۴ و ۱۰۲)
۳. احمد الکاتب (۱۳۷۲ق) در کتاب «تکامل فکر سیاسی شیعه از شوری تا ولایت فقیه» (الکاتب، ۱۳۹۴ش: ص ۲۳۱ و ۱۳۹)

ج. خاورشناسان

۴. جیمز دارمستتر (۱۸۹۴-۱۸۴۹م) در کتاب «مهدی از صدر اسلام تا قرن سیزدهم هجری» (دارمستتر، ۱۳۱۷ش: ص ۱۳ و ۱۸ و ۲۱-۲۵ و ۷۸)

۱. ایگناز گلدزیهر (۱۹۲۱-۱۸۵۰م) در کتاب «العقیده و الشریعة فی الإسلام» (گلدزیهر، بی تا: ص ۲۱۷ و ۲۱۸ به نقل از تاجری نسب: ج ۱، ص ۶۳)

تحلیل انتقادی شبهه سوم

ورود خرافات توسط افراد سودجو به مهدویت انکار نمی شود، اما نباید فراموش شود که سیره عقلاء عالم هرگز این گونه نبوده که با خدشه وارد شدن در یک امر جزئی، مسئله‌ای کلی را که از اعتقادات تمام مسلمین و تمام ادیان است زیر سؤال برده و آن را به طور کلی منکر شوند. ضمناً رجوع به قرآن و دیدگاه مفسران بزرگ اهل سنت درباره حضرت مهدی عجل الله فرجه که در منابع تفسیری آمده، روشن می کند که اندیشه مهدویت ریشه وحیانی، قرآنی و روایی دارد و خرافی نیست.

ضمناً غالب سخنان مخالفان و منکران مهدویت، تکرار حرف های چند تن از مستشرقان مثل دارمستتر از یک سو و دیدگاه های «ابن خلدون» از سوی دیگر بوده است و برخی حتی عین عبارات منکرین مهدویت قبل از خود را تکرار کرده و بدون مطالعه منابع تاریخی و حدیثی اظهار نظر کرده اند.

شبهه چهارم - مهدویت عامل فساد و فتنه و انحراف جامعه است

برخی از منکران، اعتقاد به مهدویت را منشأ فتنه و انحراف جامعه و ریخته شدن خون انسان ها در طول زمان به واسطه مدعیان دروغین مهدویت بیان می کنند. به این وسیله مهدویت را منفی جلوه داده اند. از این جمله هستند

الف. اهل تسنن:

۱. محمد رشید رضا (۱۳۵۴-۱۲۸۴ق) در کتاب «تفسیر المنار» (رشید رضا ۱۹۹۰م: ج ۹، ص ۵۷ و ۵۸ و ۴۱۶)

۲. محمد بن طنطاوی جوهری (۱۳۵۸-۱۲۸۷ق) در کتاب «الجواهر فی تفسیر القرآن الکریم» (طنطاوی، ۱۴۲۵ق: ج ۶، ص ۱۱ الی ۱۶ و ج ۸، ص ۱۵ و ۱۶ و ۲۱۷ و ۲۱۸)

۱. احمد مصطفی المرآغی (۱۳۷۱-۱۳۰۰ق) در کتاب «تفسیر المرآغی» (به نقل از طنطاوی ج ۸ همان)

۲. احمد امین (۱۳۷۳-۱۳۰۵ق) در کتاب «ضحی الاسلام» (امین: ج ۳، ص ۲۴۴)
 ۳. عبدالله بن زید آل محمود در کتاب «لامهدی ینتظر بعد الرسول خیر البشر» (آل محمود، ۱۴۳۶ق- ۲۰۱۵م: ص ۵) و (شفیعی، ۱۳۸۲ش: ص ۸۷)

ب. وطنی‌ها:

۱. ابوالفضل برقی (۱۳۷۰-۱۲۸۷ش) در کتاب «بررسی علمی احادیث مهدی» (برقی، ۱۳۹۴ش: ص ۱۰۱ و ۱۰۲)

۲. احمد الکاتب (متولد ۱۳۳۲ش/۱۳۷۲ق) در کتاب «تکامل فکری سیاسی شیعه از شوری تا ولایت فقیه» (کاتب، ۱۳۹۴ش: ص ۱۹۰)

تحلیل انتقادی شبهه چهارم

فتنه‌ها مربوط به اصل مهدویت نیست، بلکه به خاطر استفاده نادرست برخی از افراد سودجو از این اصل است. برخی از افراد به دلیل ناآگاهی نسبت به اصل مهدویت و حقایق آن دچار این آسیب می‌شوند و باید با روشنگری، مردم را بیدار کرده و جلو این‌گونه انحرافات گرفته شود. استفاده نادرست برخی افراد سودجو باعث نمی‌شود که یک اصل از اصول اعتقادی مردم زیر سؤال برود. اگر بنای عقلا بر این بود، باید توحید هم زیر سؤال می‌رفت، به دلیل این‌که بسیاری در جهان ادعای خدایی کرده‌اند و باعث ایجاد فساد و فتنه شده‌اند. همچنین مسئله نبوت، زیرا در طول تاریخ افرادی ادعای دروغین نبوت داشته‌اند ولی به این واسطه هرگز اصل نبوت انکار نشده است.

انکار مهدویت باعث از بین بردن فتنه‌ها نمی‌شود. اگر چنین بود پس از بیان سخنان افرادی که در بالا نام آن‌ها برده شد دیگر کسی ادعای مهدویت نمی‌کرد، حال آنکه همچنان در حال مشاهده افرادی هستیم که ادعای مهدویت می‌کنند.

شبهه پنجم - اعتقاد به مهدویت عامل رکود و رخوت است

برخی از افراد بیان می‌دارند که عقیده به مهدویت با سوق دادن مردم به توکل به خدا مردم را از مبارزه و عمل بازمی‌دارد و باعث ایجاد رخوت و سستی و رکود و در نتیجه عقب ماندگی جامعه یا فرار از زیر بار مسئولیت‌ها می‌شود؛ مهدی باوران درصدد برپایی جامعه اسلامی عدل‌گستر و ظلم‌ستیز نمی‌شوند بلکه در برابر ظلم و ستم تسلیم می‌شوند. گویندگان این سخن در میان اهل سنت:

۱. محمد رشید رضا (۱۳۵۴-۱۲۸۴ق) در کتاب «تفسیر المنار» (رشید رضا، ج ۹، ص ۴۱۶ و ج ۱۰، ص ۳۹۳)
۲. محمد بن طنطاوی جوهری (۱۳۵۸-۱۲۸۷ق) در کتاب «تفسیر طنطاوی» (طنطاوی: ج ۶، ص ۱۱ و ۱۲ و ۱۵ و ۱۶، ج ۸، ص ۲۱۵)
۳. احمد مصطفی المراغی (۱۳۷۱-۱۳۰۰ق) در کتاب «تفسیر المراغی» (المراغی، ۱۳۶۵ق: ج ۹، ص ۱۳۳ و ۱۳۴)

تحلیل انتقادی شبهه پنجم

عقیده به مهدویت و انتظار دارای آثار بسیار سازنده و عامل تحرك و آگاهی و بیداری است که به ضرر دشمنان اسلام است. انتظار، دوره آماده‌سازی و زمینه‌سازی برای یک نهضت است و سستی و رخوت در آن راه ندارد، بلکه در جامعه‌ای که حالت انتظار منجی الهی حاکم است، تحرك و پویایی حکم فرماست و بشر را به زمینه‌سازی و اصلاح فردی و اجتماعی وامی‌دارد و عاملی ارزشمند برای حفظ و بقای شریعت است.

خلاصه کلام

استفاده نادرست از مهدویت به وسیله برخی افراد، موجب شده تا خاورشناسان مسئله مهدویت را از دیدگاه سیاسی و تحولات اجتماعی بنگرند و مسئله را روشمندان و از زاویه دین‌شناسی صحیح مورد توجه قرار ندهند.

البته تا حدی طبیعی است که این مسئله مورد قضاوت دقیق شرق شناسان قرار نگیرد و آنان در بحث مهدویت، نظریه درست را برنگزینند، زیرا غالب کسانی که در طول تاریخ

از مهدویت سخن گفته‌اند، از آن در جهت اهداف و مقاصد خود بهره جسته‌اند. لذا این ذهنیت را در شرق شناسان به وجود آورده‌اند که این بحث بیش از آنکه یک واقعیت باشد، دسیسه‌ای در دست مخالفان سیاسی است.

برخی هم از دیگر مخالفان و منکران تقلید کرده‌اند. برخی هم از زمان حرکت سید جمال‌الدین اسدآبادی - که بحث نوزایی علمی در جهان اسلام شکل گرفت و حرکت اصلاح‌گری آغاز شد و شاگردان ایشان با نگاه روشنفکر مآبانه به بررسی مسائل پرداختند - راه را خطا رفته و مهدویت را منکر شده‌اند. گروهی دیگر از زمانی که بحث تقریب مذاهب اسلامی با جدیت مطرح شد، به علت مخالفت با شیعه به انکار مهدویت پرداختند. بعلاوه آموزه‌های بلند دینی با هرگونه استکبار و سلطه‌جویی بر دیگران مخالف است؛ و در اندیشه مهدویت نابودی ستم و ستمگران به عنوان هدفی مهم به چشم می‌آید؛ از این رو سلطه‌جویان، آن را در مقابل خود می‌دانند. به‌گونه‌ای که می‌توان گفت دشمن‌ترین اشخاص با مهدویت و حضرت مهدی ستمگران و سلطه‌جویان عالم‌اند.

نتایج

۱. دشمنان اسلام برای نابودی دین اسلام با تضعیف احادیث مهدویت، اصل مهدویت را انکار نموده‌اند.
۲. آیاتی از قرآن کریم که مفسران شیعه و سنی آن‌ها را مربوط به مهدویت دانسته‌اند و احادیثی که در موضوع مهدویت در منابع معتبر حدیثی شیعه و سنی موجود است، اصل مهدویت را اثبات می‌کند.
۳. عدم مراجعه به منابع اصیل اسلامی و به خصوص منابع حدیثی شیعه موجب شده افرادی که برای تحقیق و تتبع در اصل مهدویت به مطالعه پرداخته‌اند به منابع اصلی مراجعه نکنند و با استفاده از کتب مخالفان و منکران مهدویت راه را به خطا رفته و مهدویت را منکر شوند.
۴. مواجهه همیشگی حق و باطل و تقویت جبهه باطل همیشه در طول تاریخ وجود داشته است. استعمارگران برای نابودی دین اسلام از طریق انکار مهدویت، به تضعیف امید و ایجاد یأس در انسان می‌پردازند تا آسان‌تر به اهداف استعماری خود نائل گردند.

۵. انکار مهدویت به خاطر ترس از برپایی حکومت جهانی مهدوی است.
۶. در هر دین و آیینی و هر جامعه‌ای، رهبر یکی از ارکان آن است و اگر رهبر تضعیف و نابود شود، آن دین یا آیین و یا جامعه از بین می‌رود. در حال حاضر وجود مبارک حضرت مهدی علیه السلام رکن اصلی و اساسی دین اسلام است. انکار مهدویت به منظور تضعیف و نابودی آموزه استوار امامت در دین اسلام، می‌تواند منجر به نابودی اسلام گردد، بنابراین تلاش می‌کنند با انکار اصل مهدویت و ساختن دنیای بدون منجی دینی به اهدافشان دست یابند و در این مسیر از روش‌های گوناگونی بهره برده‌اند.

فهرست منابع

قرآن کریم

- ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، دار صادر، بیروت، ۷۱۱ق.
- ابوزهره، محمد، الإمام جعفر الصادق و حياته و عصره و آرائه و فقهه / س. ن. طباطبایی، بی تا.
- ابوزید، الامام، حياته و عصره، آراؤه و فکرة، الفکر السياسية فی عهد الأمويين، دار الفكر العربي، بیروت.
- آل محمود، عبدالله بن زید، مجموعة رسائل الشيخ عبدالله بن زید آل محمود، لا مهدی ينتظر بعد الرسول محمد خیر البشر، مطابع علی بن علی، دوحه، قطر، بی تا.
- امین، احمد، ضحی الإسلام، مکتبه الاسره، مصر، ۱۹۹۹م.
- برقی، ابوالفضل، بررسی علمی احادیث مهدی، کتابخانه العقائد، نشر اول دیجیتال، ۱۳۹۴ش.
- پطروشفسکی، پاولویچ ایلیا، اسلام در ایران (از هجرت تا پایان قرن نهم هجری) کریم کشاورز، پیام، تهران، ۱۳۶۳ش.
- تاجری نسب، غلامحسین، فرجام شناسی حیات انسان، مرکز فرهنگی انتشاراتی منیر، تهران، ایران، ۱۳۸۷ش.
- الجوهری، طنطاوی، الجواهر فی تفسیر القرآن الکریم / ش. م. عبدالسلام، دارالکتب العلمیة، بیروت، لبنان، ۱۴۲۵ق.
- حسین، جاسم، تاریخ سیاسی غیبت امام دوازدهم / س. م. آیت اللهی، امیرکبیر، ۱۳۷۷ش.
- حلی، شیخ کاظم، الجزم الفصل ابن حزم، رد علی کتاب الفصل فی الملل و الأهواء و النحل الذي ألفه الشيخ أبو محمد علی بن أحمد بن سعید بن حزم الظاهري الأندلسی، بی تا، بی تا.
- دونالدسون، دوايت م، عقیده الشیعه و هو کتاب عن تاریخ الاسلام فی ایران و العراق / ع. م، طبعه الثانیة، بیروت ۱۴۱۰ق.
- دارمستتر، جیمز، مهدی از صدر اسلام تا قرن سیزدهم هجری / م. جهان سوز، انتشارات ادب، تهران، ۱۳۱۷ش.
- رشید، بن علیرضا بن محمد، تفسیر القرآن الحکیم، تفسیر المنار، هیئة المصریة العامة للکتاب، بی تا.
- رشید، عبدالله، روزنامه سعودی عکاظ، فتوی المهدی المنتظر خرافه، دوشنبه، ۳ خرداد ۱۳۹۵ش، اسلام تکس و ۱۵ رجب ۱۴۳۷ق.

- سعد، محمد حسن، **المهدیه فی الاسلام**، دارالکتاب العربی، مصر، ۱۹۵۳م.
- سقاف، حسن بن علی، **صحیح شرح العقیده الطحاویة**، دارالامام النووی، اردن، بی تا.
- سلیمان، الجبهان، ابراهیم، **تبدید الظلام و تنبیه النیام الی خطر الشیعه و التشیع علی المسلمین و الاسلام**، رئاسة ادارة البحوث العلمية و الإفتاء و الإرشاد. بی تا.
- الیبسی، علی حسین، **تراننا و موازین النقد**، مجله کلیة الدعوة الاسلامیة، لیبیا، ۱۹۹۳م.
- شفیعی، سعید، **دفاع از مهدویت**، دانشگاه قرآن و حدیث، تهران، شهری، ۱۳۸۲ش.
- الشیبسی، کامل مصطفی، **تشیع و تصوف تا آغاز سده دوازدهم هجری / ع. ذ. قراگزلو، امیرکبیر، تهران، ۱۳۸۰ش.**
- **الصله بین التصوف و التشیع**، دارالاندلس للطباعة و النشر و التوزیع، چاپ سوم بیروت، ۱۹۸۲م.
- عتوم، عبدالکریم، محمد، **النظرية السياسية المعاصرة للشيعة الأمامية**، دارالبشیر، عمان، ۱۴۰۹ق.
- عنان، محمد، **مواقف حماسه فی تاریخ الاسلام**، حسین عنان، ۱۴۱۷ق.
- فلوتن، فان، **تاریخ شیعه و علل سقوط بنی امیه / س. م. حائری**، اقبال، تهران، ۱۳۲۵ش.
- **السیادة العربية و الشیعة و الاسرائیلیات فی عهد بنی امیه / محمد زکی ابراهیم و حسن ابراهیم حسن**، وزارة الثقافة و السیاحه، مکتبه النهضة المصریة، مصر، ۱۹۶۵م، ۱۳۲۵ش.
- الفغاری، ناصر بن عبدالله بن علی، **پروتوکل تخریب حرمین شریفین**، سایت کتابخانه عقیده، ۱۳۹۴ش، ۱۴۳۶ق.
- **پروتوکلات آیات قم**، ۱۳۹۴ش، ۱۴۳۶ق.
- **مسألة التقرب بین أهل السنة و الشیعة / ا. ب. العوضی**، حقیقت، ۱۳۸۷ش.
- **مذهب الشیعة الامامیة الاثنی عشریة / گ. ع. موحدین**، نشر اول دیجیتال، کتابخانه الکترونی، ۱۳۹۶ش.
- الکاتب، احمد، **تکامل فکر سیاسی شیعه از شوری تا ولایت فقیه**، نشر دیجیتال، دارالجدید، بیروت، ۱۳۹۴ش.
- کسروی، احمد، **التشیع و الشیعة**، عربی کتاب شیعی گری است، مطبعة پیمان، تهران، ۱۳۶۴ش.
- **شیعی گری**، بخوانند و داوری کنند، پیمان، تهران، ۱۳۲۳ش.
- **بهایی گری**، چاپ دوم، تهران ایران، ۱۳۲۲ش.
- گلدزیهر، ایگناز، **العقیده و الشریعة فی الاسلام / م. ی. الحق**، طبع مصر و بغداد، بی تا.
- محسن، عبدالحمید، **حقیقة البایبة و البهائیة**، المکتب الاسلامی للطباعة و النشر، ۱۹۸۵م.
- مصطفوی علی اصغر بیژن، **سوشیانت یا سیراندیشه ایرانیان درباره موعود آخرالزمان**، فرهنگ دهخدا، ۱۳۸۱ش.
- المراغی، احمد مصطفی، **تفسیر المراغی**، دار احیاء التراث العربی، بیروت، ۱۳۶۵ش.
- ملازاده، عبدالرحیم، **ویرانگری ها و خیانت های مدعیان تشیع در اسلام و ریشه های مشترک یهودیت و تشیع**، بی تا، بی جا، بی تا.
- وات، مونتگمری، **فلسفه و کلام اسلامی**، ابوالفضل عزتی، علمی و فرهنگی، تهران، ۱۳۷۰ش.
- ولهاوزن، یولیوس، **أحزاب المعارضة السياسية الدينية في صدر الإسلام (الخوارج و الشیعة)** عبدالرحمان بدوی، وكالة المطبوعات، چاپ سوم، وكالة المطبوعات، ۱۹۷۸م.